Romanoslavica vol. XLVII nr.1

ENIGMATICUL MIHAIL.
PRIETEN AL LUI PANAIT ISTRATI, PERSONAJ AL PROZEI SALE

Adriana ULIU

„Nu sînt în stare să imaginez o poveste,
pe care n-am trăit-o măcar în linii generale..."

Panait Istrati

Mikhaïl Kazanski – personnage réel – d'origine noble, est parti de la Russie pour des raisons politiques. Etant poussé aussi par un désir irrésistible de vagabonder librement par le monde, il arrive à Braïla, où il fera connaissance avec le jeune Panaït Istrati. Leur amitié servira comme sujet pour la prose à caractère autobiographique de l'écrivain roumain.

Sans jamais apprendre qui a été vraiment cet étrange Mikhaïl, sans pouvoir toujours déchiffrer son comportement ou ses idées, Panaït Istrati reste pour toute la vie fasciné par ce noble en haillons, par son esprit et sa vision encyclopédique, par sa culture et son éducation, par sa manière de comprendre le monde. C'est pourquoi il l'a rendu immortel dans ses romans et ses contes.

La figure de l'énigmatique Mikhaïl, ne pouvant pas être facilement oubliée, donne aux lecteurs de Panat Istrati l'envie de comprendre son destin dramatique.

Mots-clés : prose autobiographique de Panaït Istrati, la ville de Braïla, étrangers, le russe énigmatique Mikhaïl Kazanski, amitié, vagabondage.

La sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul celui de al XX-lea Brăila era un oraş cosmopolit, în care avatarurile istoriei au făcut să se adune şi să conviețuiască, suferind şi bucurându-se împreună sau fiecare în parte, români, greci, turci, armeni, albanezi, tătari, bulgari, ruşi lipoveni, evrei, nemți, italieni, țigani şi fii ai cine mai ştie căror seminții ajunse pe cele meleaguri.

Aici s-a născut în 1884 Panait Istrati, aici a copilărit într-un univers urban, în care mai mult de o treime din numărul locuitorilor, aşezați în centru sau în mahalale sordide, era alcătuită din străini. Nu-i de mirare, aşadar, că în viața lui Istrati apropierea de oamenii altor neamuri era un fapt cotidian, normal şi total lipsit de conotații naționaliste sau şovine. Şi să nu uitam nici că tatăl lui Istrati a fost grec, lucru cu care

BDD-A24145 © 2011 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 05:17:21 UTC)

Panait se mândrea, chiar dacă era fiu nelegitim, iar copiii mahalalei îl porecliseră cu răutate *caţaon*.

Mutându-se dintr-o mahala în alta, sau hoinărind prin oraşul atât de tentant prin varietatea sa etnică, socială sau urbanistică, adolescentul Istrati ajunsese să cunoască bine şi lumea neobosită a portului şi cartierele, mai bine zis, mahalalele cu iz mai mult sau mai puţin exotic: Carachioiul – „cuib de levantini", „chefliu şi guraliv, dar nu bătăios ca Atârnaţii sau Comorofca", mahalalele în zilele de lucru şi în cele ale „dezmăţului"de sărbătoare, când „urla bucuria turbată, trufia ucigătoare şi prea plinul de viaţă dornică de încăierări (...). Cântece, pocnitori, flaşnete, viori, zbierete şi înjurături porcoase se înălţau de pretutindeni şi mai ales din Comorofca, ca nişte blesteme asurzitoare..."[1]. Carachioiul îl atrăgea însă pe urmaşul grecului kefalonit Valsamis „prin voioşia lui pacifică, prin latura-i cosmopolită"; plimbându-se pe acolo adolescentul se închipuia „pe malurile Bosforului, cunoscut din gravuri şi atât de arzător dorit..."[2].

Într-una din primele sale povestiri, scrise direct în limba română şi apărute la Bucureşti în 1925 în volumul *Trecut şi viitor*, subintitulat *Pagini autobiografice*, aflăm o mărturisire edificatoare despre cum vedea Istrati *lumea străinilor*. Alegând să slujească la crâşma lui Kir Leonida, sfătuit de un unchi, care i-a spus că grecii sunt „oameni filotimi, nu ca românul nostru: zgârie brânză", adolescentul mizând şi pe sentimentul patriotic al jupânului, i se adresează:

> Vreau să intru la greci şi să învăţ greceşte!... Că vroiam să învăţ greceşte, asta era tot aşa de adevărat cum e adevărat c-aş vrea astăzi să vorbesc toate limbile din lume, - dar că aş fi dat întâietate unei naţii, în dauna sau spre umilirea altora, de-o asemenea schilodire cerebrală nu m-am făcut vinovat în nici un moment al vieţii mele, nici chiar în copilărie: am fost cosmopolit din născare...[3].

Lumea veneticilor se regăseşte în întreaga proză istratiană al cărei substrat autobiografic este binecunoscut. *Ceilalţi* nu sunt numai alogenii multietnicei Brăile, ci şi figurile pitoreşti, întâlnite de Istrati în peregrinările sale prin lume: evrei plecaţi din România şi stabiliţi în Orientul apropiat, greci, armeni, arabi sau peruvieni, neamuri de tot soiul, ce se nimeriseră în animatele porturi ale Mediteranei.

Spaţiul mediteranean este un spaţiu al „alterităţii existenţiale", în care acţiunile eroilor din povestirile lui Istrati „au drept miză căutarea idealurilor", iar dorinţa lor de a

---

[1] Panait Istrati, *Mihail*, în *Opere. II. Povestiri. Romane*. Ediţie îngrijită, cronologie, note şi comentarii de Teodor Vârgolici. Introducere de Eugen Simion, Bucureşti, Ed. Academiei Române, Univers Enciclopedic, 2003, p. 269.

[2] Panait Istrati, *La stapân*, în *Opere*. vol. I., *ed.cit*., p. 30.

[3] *Idem*, p. 33.

BDD-A24145 © 2011 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 05:17:21 UTC)

fi iubiți, înțeleşi, de a-şi găsi corespondenții în planul aspirațiilor se materializează în aventură[1].

În mozaicul etnic al eroilor istratieni care cutreieră lumea găsim şi un personaj ciudat, nu foarte întâlnit în literatura română şi ca tip, şi ca etnie: Mihail Mihailovici Kazanski, un rus pripăşit pe meleagurile brăilene. Kazanski a existat în realitate, mărturie stă o fotografie a celor doi, făcută la Cairo, în 1907, şi a fost prietenul autorului timp de nouă ani, devenind eroul principal a două proze istratiene: romanul *Mihail* (apărut la Paris în 1927, iar în traducere românească la Bucureşti, în 1939) şi povestirea *Moartea lui Mihail*, din ciclul *În lumea Mediteranei. Apus de soare* (Paris 1935, Bucureşti, 1936, postum).

În afară de aceste două texte, evocarea lui Mihail şi a prieteniei sale cu autorul sau cu alter ego-ul său – Adrian Zografi se regăseşte în mai toate povestirile şi romanele cu tramă autobiografică ale lui Panait Istrati: *Direttissimo* (Paris, 1928, Bucureşti, 1940), *Între un prieten şi o tutungerie* (Paris, 1930, Bucureşti, 1939), *Biroul de plasare* (Paris, 1933, Bucureşti, 1934), *Casa Thüringer* (Paris, 1932, Bucureşti, 1934), ciclul *În lumea Mediteranei. Răsărit de soare* (Paris, 1934, Bucureşti, 1936), povestirea *Pasiuni la Lacul Sărat* din ciclul *În lumea Mediteranei. Apus de soare*, dar şi în corespondența şi publicistica sa.

Cine a fost, aşadar, Mihail Kazanski? Cronologic vorbind, prima menționare a acestui rus apare în scrisoarea adresata din Geneva de Panait Istrati lui Romain Rolland la 20 august 1919[2]. Este o scrisoare-confesiune, „spovedanie", cum o numeşte Panait Istrati, scrisă cu disperarea unui străin, descurajat de nereuşita încercărilor sale de a supraviețui în Franța dar sperând să fie ascultat şi înțeles de romancierul francez. Românul era un mare admirator al operei lui Romain Rolland, ale cărei aspirații umaniste îl fascinaseră. Până atunci însă Istrati nu scrisese decât articole şi câteva schițe, publicate în presa democratică românească („România muncitoare", „Adevărul", „Dimineața" ş.a. şi în ziarul „La Feuille"din Geneva).

În spovedania adresată lui Rolland, de fapt o patetică autobiografie, „paradă de sentimente", cum o numeşte autorul însuşi, Istrati îşi povesteşte viața, copilăria şi tinerețea, „patima de a citi", nestăpânita dorință de a vedea locuri noi, „prieteniile bărbăteşti". Când avea şaisprezece sau şaptesprezece ani, mărturiseşte Istrati, „soarta şi inima mea m-au ajutat să descopăr primul şi cel mai bun prieten al meu, contopiți împreună într-un acelaşi trup şi suflet, în ciuda deosebirilor de gusturi şi chiar de idei"[3].

---

[1] Florin Vasilescu, *Scriitori printre sirene. Povestirea şi viața povestitorului: Panait Istrati şi Nikos Kazantzakis*, Bucureşti, Academia Română. Fundația Națională pentru Literatură şi Artă. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", 2006, pp. 80, 81.

[2] După cum se ştie, scrisoarea nu a ajuns la destinatar, plecat foarte repede din hotelul din Interlaken (Elveția) şi i-a fost returnată expeditorului. La 3 ianuarie 1921 Panait Istrati încearcă să se sinucidă la Nisa. Printre actele sinucigaşului a fost găsită şi această scrisoare, pe care poliția o va trimite ziarului „L' Humanité", de unde va ajunge, în sfârşit, la scriitorul francez.

[3] Istrati, *ed.cit*., vol. I, p.CIII.

BDD-A24145 © 2011 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 05:17:21 UTC)

Întâlnirea a avut loc întâmplător, într-o plăcintărie prăpădită din Brăila, unde tânărul Istrati descoperă cu uimire un zdrenţăros, pe al cărui guler foiau păduchii şi care... citea în original *Jack* de Alphonse Daudet! Şocul este imens şi autodidactul brăilean este copleşit de detaşarea cu care enigmaticul cititor în franceză îl priveşte şi-i răspunde într-o „românească stricată", conversaţia putând fi însă continuată greceşte. „Astfel l-am cunoscut pe Mihail Mihailovici Kazanski, refugiat rus, a cărui origină şi al cărui trecut nu le-am aflat niciodată în întregime. Minte enciclopedică şi inimă de aur, ne-am rostogolit împreună în lumea largă şi ne-am adăpat neîncetat din cupa dragostei, pe care Providenţa o umplea neîncetat"[1].

Dacă am dori să reconstituim portretul acestui om/ acestui personaj din tot ceea ce a scris Istrati despre el, nu vom reuşi decât să schiţăm nişte tuşe, chipul lui Mihail fiind mereu altul, refuzându-se parcă unor contururi precise.

În microromanul *Mihail* găsim portretul fizic al eroului: „era mic de statură, îndesat, căpăţânos, faţă rotundă, părul negru şi mustaţa blondă. Să tot fi avut vreo douăzeci şi cinci de ani". Zâmbetul îi era puţin zeflemist, iar„ trăsăturile regulate de chip nordic"[2]. La o privire atentă Mihail nu pare a fi un tip perfect slav, originea sa tătară, putând fi cauza. Dacă într-adevăr Mihail venea din oraşul Kazan, capitala fostului hanat tătar cucerit de Ivan cel Groaznic la 1552 şi intrat de atunci în componenţa statului moscovit, originea sa orientală ar fi plauzibilă. Şi numele său de familie ne-ar conduce spre această presupunere, dar, oare, acesta era cel adevărat ?! Portretul fizic al lui Mihail nu va mai apărea în prozele scrise ulterior decât în mică măsură, Istrati concentrându-se aproape exclusiv pe trăsăturile morale şi psihologice ale lui Mihail.

Descoperirea lui Mihail, a unui om „din *rasa* ta (s.a.)" cum îl caracterizează Kir Nicola, este un *coup de foudre* pentru Adrian Zografi (alias Panait Istrati), care „pentru prima oară se simţi arzând de focul Dragostei, care depăşeşte viaţa şi supravieţuieşte morţii. *Prietenul,* prietenul *lui* se afla acolo (s.a.)"[3]. Adrian „este câştigat, sedus, îndrăgostit literalmente" de Mihail, „asupra căruia exercită o agresiune aproape erotică"[4]. Exaltatele efuziuni sentimentale, tiradele patetice ale naratorului, obositoare prin lungimea şi ardoarea lor, conforme cu temperamentul istratian, mereu gata „să ardă", sunt o trăsătură caracteristică stilului prozei şi publicisticii lui Istrati.

Atracţia pentru Mihail, pentru o personalitate care-l domină prin cultură, educaţie (el îi dă lui Adrian primele lecţii de limbă franceză) şi experienţă de viaţă, este, fără îndoială, alimentată şi de misterul care-l înconjoară. Într-un moment de sinceritate, refugiaţi în peisajul mirific al bălţilor Dunării, Mihail îl asigură pe Adrian de prietenia şi dragostea sa, dar refuză categoric să-şi decline identitatea, care, conform spuselor sale, nu este aceea din actele pe care le posedă (deci nu se numeşte Kazanski?!). Ciudatul rus spune că de un an se află la Brăila, dar nu şi de ce şi-a părăsit ţara („să

[1] *Idem*, p. CIV.
[2] Istrati, *ed. cit.*, vol. II, p. 270.
[3] *Idem*, p.267.
[4] Mircea Iorgulescu, *Celălalt Istrati*, Iaşi, Ed. Polirom, 2004, p. 69.

BDD-A24145 © 2011 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 05:17:21 UTC)

zicem Rusia"!), nici în ce a constat nenorocirea, care i-a dat lovitura de grație şi l-a determinat să devină un vagabond. Se înconjoară cu o aură de taină, amintind că a scăpat din iadul în care „şi-a răscumpărat trufia" (de la Dostoievski citire!) şi era „cât p-aci să-şi lase pielea", declarând ritos că nimic nu-l va putea întoarce în lumea în care s-a născut şi a primit o educație aristocratică, chiar dacă acolo are părinții, pentru care, de altfel, „este ca şi mort". În ce a constat „iadul" – închisoare, ocnă, exil – nimic concret, nimic clar.

Într-un spirit de-a dreptul dostoievskian Mihail face şi apologia suferinței ca treaptă spre o purificare morală. El se consideră fericit în această stare de decădere socială (dorită? silită?), înconjurat de disprețul celorlalți, căci „numai mizeria şi durerea îl fac pe om sincer (...), suferința creează bucurii"[1]. Suferința este şi o condiție sine qua non pentru realizarea artistică, trăirea indispensabilă pentru un artist, iar căutarea „durerii omului singuratec" este sursa lui de inspirație, tema artei sale. Criticând tablourile pictorului amator, lipoveanul Samoilă Petrov, peisajele din bălțile Dunării, de exemplu, Mihail îi reproşează cu duritate că ele n-au veridicitate pentru că le lipseşte tensiunea pe care o induce „suferința mută, neştiută – (care) ascunde o mare comoară: *calmul* (s.a.). Este cea mai solidă încercare, pe care o putem smulge vieții, care ucide"[2]. Tiradă de ascet, venită din partea unui ateu!

Desigur, Mihail nu este un sfânt. Este un bărbat tânăr care nu se dă în lături de la aventuri şi cu servitoare drăguțe, şi cu soții neglijate, care poate însă, în funcție de situație, să-şi manifeste superioritatea datorată educației primite, să citească oriunde şi oricând, să poarte discuții despre problemele existenței.

Însă ceea ce l-a impresionat cel mai mult pe Adrian a fost generozitatea neobişnuită a ciudatului rus, dispus să renunțe şi la porția lui de plăcintă, cuvenită ca vânzător, ca s-o împartă cu copiii unor greci săraci din Brăila. De altfel, Mihail intrase „la stăpân" (la plăcintăria lui Kir Nicola) din dorința de a ajuta o lipoveancă sărmană şi nefericită. Până a fi aflat tragedia vieții acestei femei rusul trăia „liber ca o pasăre", răbdând de foame şi dormind în vagoanele descărcate de grâne din portul Brăila. Cutremurat însă de nenorocirea femeii, nobilul rus, cândva disprețuind oamenii claselor de jos, a acceptat umilința de a deveni slugă: „Ceea ce n-am făcut pentru mine, pentru tata şi mama, ceea ce n-am făcut pentru soarele şi libertatea mea, am făcut pentru acest soare al suferinței: m-am vândut ca servitor"[3]. Încă un reflex dostoievskian al comportamentului acestui rus capabil în egală măsură să fie egoist sau devotat, să peroreze pătimaş sau să păstreze un „mutism feroce", să ofere generozitate, dar s-o refuze de la alții, atunci când vine „cu de-a sila".

Prietenia dintre Mihail şi Adrian irită într-atât mahalaua, încât cumetrele obişnuite doar cu bețiile şi bătăile bărbaților (afinitățile spirituale între ei fiind de neconceput!) nu se sfiesc să o considere nefirească, periculoasă, perversă. Disprețuindu-

[1] Istrati, *ed. cit.*, vol. II, p. 317.
[2] *Idem*, p. 361.
[3] *Idem*, p. 382.

BDD-A24145 © 2011 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 05:17:21 UTC)

i pe venetici, dacă sunt la fel de săraci ca ea, urându-i pe cei care reuşesc să adune cât de cât o avere, mahalaua brăileană se indignează în faţa relaţiei de neînţeles dintre „haimanaua venită de peste nouă mări şi nouă ţări (Mihail), oploşită în dugheana albanezului, încă şi mai murdară decât patronul ei (Kir Nicola) (...) şi feciorul spălătoresei (mama Joiţa) care aleargă după el ca purceaua în călduri după vier (Adrian)!"[1]. Răzbate din această cinică şi răuvoitoare clevetire şi un ecou al acelei trăsături specifice „a comunităţilor ce-şi revendicau deja un topos", şi anume frica de „prezenţa *Celuilalt* (s.a.), a vorbitorului unui alt idiom, a individului cu un alt mod de gândire şi comportament"[2].

De altfel, mahalaua („Sahara spiritului omenesc", „cuibul de apaşi") nu-l acceptase nici pe Adrian/ Panait , deoarece nu se încadra în normele ei sociale şi morale, care-i îngrădeau tânărului dorinţa de a fi diferit de ceilalţi, de *a fi liber*. Considerându-l un fel de spaţiu concentraţionar, Florin Vasilescu notează: „Mahalaua este o lume închisă spre exterior pentru că mahalagii nu reuşesc să-şi depăşească evidenta condiţie de oameni mărginiţi. (...) Eroul (Adrian) conştientizează dureros discrepanţa dintre aspiraţiile şi pornirile sale şi etaloanele mahalalei şi se simte străin într-o lume ale cărei norme nu este dispus să le accepte"[3]. Soluţia firească – plecarea.

Şi parcă în continuarea enigmaticului său periplu prin lume Mihail împreună cu Adrian vor pleca din Brăila la Bucureşti, iar de acolo spre Egipt, spre porturile şi oraşele mediteraneene, unde într-o „babilonie etnică" străinii sunt acceptaţi cu destulă indiferenţă.

La Bucureşti, în „azilul de noapte" de la „Biroul de plasare" al plăpumarului socialist Cristin, Kazanski îi vorbeşte lui Adrian despre Maxim Gorki şi vagabonzii săi, stârnind jalnicilor angajaţi ai biroului, care plasau servitori pentru casele boiereşti, interesul pentru lectura nuvelelor gorkiene Se regăseau cu tristeţe în personajele scriitorului rus năpăstuiţii capitalei României la fel de neputincioşi în faţa vicisitudinilor vieţii ca şi eroii lui Gorki. Adrian şi Mihail fac însă tot posibilul ca să evadeze din această lume abrutizantă prin sărăcia şi nemernicia ei.

Evadările aduc însă şi schimbări în comportamentul lui Mihail: moralistul hoinar, aristocratul în zdrenţe, cunoscătorul a şase limbi, mentorul în ale stoicismului şi ascezei pare a renunţa la idealul conservării demnităţii prin suferinţă şi devine aparent (sau nu?) o persoană de moralitate îndoielnică.

O mare dezamăgire pentru Adrian, prima şi, poate, cea mai dureroasă fractură intervenită între cei doi, s-a petrecut la Cairo, în 1906 unde Mihail – „fratele meu" – lucrează ca portar de noapte la hotelul „Royal", a cărui proprietăreasă este o evreică septuagenară din Rusia, devenită acum o catolică ferventă, îndrăgostită de tânărul ei portar cu care conversează în rusă pe elevate teme filozofice!

---

[1] *Idem*, p. 339.
[2] Leonte Ivanov, *Imaginea rusului şi a Rusiei în literatura română.1840-1948*, Chişinău, Ed. Cartier, 2004, p. 105.
[3] Vasiliu, *op. cit.*, p.117.

BDD-A24145 © 2011 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 05:17:21 UTC)

Cinic, Mihail declară franc, că pentru milionul pe care l-ar obține căsătorindu-se cu patroana, ar trece fără rețineri la catolicism, pentru că, oricum, el e ateu! Nici planul fantastic al lui Mihail de a construi din acest milion un cămin pe malul Mediteranei pentru artiştii săraci nu-l poate convinge pe Adrian că ar fi meritat ca prietenul său să facă un pact cu diavolul! La un moment dat rusul acesta imposibil de înțeles plănuieşte altceva, la fel de fantezist: să fure din seif banii stăpânei, drept pentru care se străduieşte singur să-şi facă chei potrivite! Iar pentru eventualitatea unui eşec are pregătit un „browning salvator"! Decepționat, Adrian exclamă. „Mi-am pierdut primul tovarăş de drum.. (...) Prietenul meu (...) nu mai este stejarul tânăr, ale cărui avânturi generoase nimiceau iedera sufocantă a familiei sale aristocratice (...), cu sufletul micşorat (...) se simte protejat doar prin posesia banului"[1].

Episodul pare a se repeta la revenirea celor doi prieteni în țară. Pentru a supraviețui se angajează amândoi la „Hotel Bobescu" din staţiunea Lacul Sărat, unde Mihail ajunge şeful slugilor şi foarte pragmatic îi cere prietenului său Adrian să rabde statutul umilitor de servitor al unor patroni lacomi şi răi pentru că aici „se poate ciupi din gros, ceea ce înseamnă că toamna viitoare o să ne putem petrece iarna în Egipt, fără să muncim" în speranța că acolo îşi va putea salva plămânii atacați de tuberculoză[2].

În intenția lui Mihail intra şi proiectul de a o consola pe doamna Bobescu, franțuzoaică la origine mai tânără cu vreo douăzeci de ani decât soțul ei, atunci când va deveni văduvă! Oricum, planul de „consolare" începuse deja! Conversații în limba franceză şi nu numai!

Gândurile şi faptele prietenului adorat îl scârbesc pe Adrian, dar... dragostea iartă orice! El găseşte o scuză gesturilor nu tocmai ortodoxe ale lui Mihail, considerând că boala de care suferea a dus la devierea de la înaltele sale principii, care impuneau suferința ca purificare morală. Dezolat în fața decăderii prietenului său exclamă: „Nu era oare o durere să vezi această ființă nobilă prin suflet şi strămoşi, această inteligență sclipitoare, caracter ales, această făptură delicată născută în bogății, silită de boală şi mizerie să cugete ca cel din urmă slugoi şi să făurească planuri ambițioase, proprii numai unui peşte obişnuit cu afacerile necinstite?"[3]

Poate ca o tentativă de justificare Mihail mai dezvăluie puțin din avatarurile vieții sale, şi anume, conflictul cu părinții, nobili „ruso-tătari", generat de atitudinea lor tiranică față de supuşi. Revolta lui Mihail părea a fi o consecință a teoriilor şi practicilor revoluționare din Rusia sfârşitului de secol al XIX-lea, caracterizată de conflictele dintre „părinți şi copii", care duceau adesea la rupturi dramatice şi definitive. Iată o posibilă motivare a plecării/fugii lui Kazanski din țara sa[4]. Fără a şti prea multe despre prietenul său, Adrian exclamă: „nobilul tătar era de o intransigență tătărască!".

---

[1] Istrati, *ed. cit*., vol. II, p. 688.
[2] Istrati, *ed. cit*., vol. I, p. 983.
[3] *Idem*, p.1008.
[4] Este cunoscut faptul că mulți revoluționari din Rusia şi Basarabia se refugiaseră în România spre sfârşitul secolului al XIX-lea, dacă ar fi să menționăm doar numele lui C. Dobrogeanu-

BDD-A24145 © 2011 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 05:17:21 UTC)

Că motivul plecării din Rusia putea fi politic ne dă de bănuit o replică ambiguă a lui Mihail, ca răspuns la insistențele lui Adrian de a afla mai multe despre el: „tot revenind la trecutul meu s-ar putea prea bine să mă faci într-o zi să înfund Siberia!". Mihail dăduse a se înțelege, că fusese cândva lipsit de libertate (unde? când? de ce ?), dar, ca de obicei, informațiile şi afirmațiile rostite sunt voit echivoce, accentuând atmosfera misterioasă cu care îi place să se înconjoare. Sau e o măsură de prevedere? („sunt lucruri pe care le tăinuiesc spre binele amândorura").

Spre deosebire de Adrian, rusul este un antisocialist convins, care nu crede nici în clase, nici în lupta de clasă, „nobilul scăpătat" detestând tot ce era în legătură cu mişcarea politică în care se angrenase prietenul său român. Idealul celor doi rămâne numai dorința de a fi liberi, de a nu fi „nici stăpâni, nici slugi" şi pentru aceasta orice compromis poate fi iertat...

Se pare că Mihail ar fi fost totuşi dispus să se întoarcă în Rusia (nu-i mai este teamă?) de dragul unei ființe „în care-şi pusese toate speranțele de viitor", dar care-l trădase. O femeie? Un prieten? Aflăm doar că scrisoarea primită din țară l-a îndurerat şi i-a anulat posibila revenire în patrie. Nici în acest moment Kazanski nu se dezminte, lăsându-şi prietenul la fel de nelămurit, ca întotdeauna când a încercat să afle mai mult decât i se spunea. Lovitura primită din Rusia îl face pe imprevizibilul Mihail să-şi caute uitarea în băutură prin cârciumile ordinare ale Alexandriei, ceea ce îl dezamăgeşte din nou pe prietenul său.

Adrian era într-un fel obişnuit cu hotărârile surprinzătoare ale lui Kazanski. Astfel, la izbucnirea războiului ruso-japonez (1904-1905) acesta va pleca aproape intempestiv în Manciuria, ca să vadă „cum e un război între namila aceea tembelă de rus şi tenacele japonez, acest german al Extremului Orient"[1]. Şi iarăşi ne putem pune întrebări la care nu avem răspuns! Cum de a avut curajul să se întoarcă în Rusia, dacă existase un motiv politic să plece de acolo, mai ales dacă fusese cândva urmărit de poliția țaristă? Avea de străbătut imensa distanță de aproape 10000 de kilometri de la punctul de frontieră Iţcani până în Extremul Orient! Mirat de această hotărâre a prietenului său Adrian îl întreabă de unde are bani pentru drum şi pentru hainele elegante pe care le poartă. Răspunsul venit imediat lasă totuşi loc de îndoieli: „În Rusia, ca oriunde, cine n-are bătături în palmă găseşte parale uşor. Eu le-am găsit la nişte inşi care-mi erau datori; unii chiar îmi mai sunt. *Nu mi i-a procurat Ohrana, fii sigur. Mă crezi, nu-i aşa*? (s.n., A.U.)[2]" Cum a ajuns Kazanski la „datornici"? Cu ce acte va pleca, dacă fugise din Rusia ? False? De ce a pomenit de temuta Ohrană?!

Mihail a lipsit din România 8 luni, i-a scris lui Adrian, dar îi ceruse prietenului său „să nu vorbească la nimeni de acea călătorie, destul de misterioasă, ca de altfel toată

Gherea, Zamfir Arbore, N. Zubcu-Codreanu. Primii doi au fost cunoscuți şi colaboratori ai lui P.Istrati în mişcarea socialistă.

[1] Istrati, *ed. cit*., vol. I., p. 511.

[2] *Idem*, p. 512.

BDD-A24145 © 2011 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 05:17:21 UTC)

persoana rusului, precum şi originea lui, pentru care Adrian şi-ar fi dat zece ani din viaţă s-o cunoască”[1]. Taina rusului rămâne nedezlegată...

Ce a făcut Mihail Kazanski în zonele unde se purtau lupte? Panait Istrati ne relatează în povestirea autobiografică *Intre un prieten şi o tutungerie* că acesta plecase în Manciuria „ca să se angajeze ca marinar”. Puţin plauzibil chiar şi pentru un voluntar, dacă n-a avut niciodată de-a face cu marina. Un cercetător japonez al operei lui Istrati menţionează că Mihail Kazanski a plecat în Manciuria „pentru a se angaja ca sanitar voluntar”[2], ceea ce ar putea fi mai uşor de crezut. Încă un episod din viaţa rusului care rămâne neclar.

Tot aşa de neaşteptată va fi şi plecarea lui Mihail la o mănăstire rusească de la Muntele Athos, unde s-a dus pentru a-şi linişti sufletul şi trupul, amândouă la fel de obosite. Tocmai el, cel care refuzase mereu credinţa ca mod de lecuire a durerilor şi disperării. Va scrie de acolo rânduri pline de ironie şi sarcasm la adresa vieţii monahale, refuzând ideea de a se călugări şi ... revenind la soluţia posibilei căsătorii cu o bătrânică „copleşită de nevoia de afecţiune deosebită”!

Conştient de boala sa – „moartea şi-a clădit casa în plămânii mei” – rusul cel fără de ţară revine la Brăila, în oraşul în care şi-a aflat un prieten devotat, dispus mereu, în ciuda dezamăgirilor şi tensiunilor dintre ei, să-l accepte, să-l iubească şi să încerce să-l înţeleagă.

Mihail declarase că singurul motiv pentru care ar putea să se întoarcă în ţară ar fi dorinţa de a muri acolo. Panait Istrati n-a ştiut niciodată de ce a venit Mihail Kazanski în România şi cum de a ajuns la Brăila. Singurul lucru cert este hotărârea lui de neclintit, în august 1909, de a pleca înapoi în Rusia, la Kazan, chinuit de boală şi presimţindu-şi sfârşitul.

Despărţirea este dureroasă pentru amândoi, iar promisiunea lui Mihail că-i va scrie de la Odesa şi din marile porturi de pe Volga pe unde va trece spre Kazan rămâne neonorată... Dacă nu va primi veşti de la el Adrian/ Panait trebuie să ştie că motivul poate fi un naufragiu sau hotărârea lui Mihail de a se sinucide, ne mai putând suporta suferinţa fizică. O scrisoare de la Mihail Kazanski nu va veni vreodată, ceea ce îl face pe narator să mărturisească: „Încep chiar să mă întreb dacă Mihail a fost o realitate sau numai o apariţie halucinantă. Dacă a fost o realitate, atunci ea este asemănătoare celei a lui Christos. Iisus nu s-a mai repetat în viaţă. Nici Mihail”[3].

Peste ani, călătorind prin Uniunea Sovietică şi ajuns la Kazan, Panait Istrati va încerca să dea de urmele lui Mihail, desigur fără nici un rezultat. Ar fi fost şi greu de închipuit că familia nobililor Kazanski (dacă aşa s-au numit într-adevăr) ar mai fi rămas în oraş şi în viaţă după 10 ani de la Revoluţie.

Imaginea acestui rus este singulară în mentalul românesc şi nu corespunde decât foarte puţin reprezentărilor noastre tradiţionale despre ruşi. Nici mesianismul, nici

[1] *Idem*, p. 507.
[2] Kim Song Sou, *Universul operei lui Panait Istrati*, Brăila, Ed. Proilavia, 2010, p. 101.
[3] Istrati, *ed. cit*., vol.I, p.1026

BDD-A24145 © 2011 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 05:17:21 UTC)

religiozitatea nu-l caracterizează pe Mihail, poate doar o anume sensibilitate (în cazul lui bine mascată), dragostea de libertate, generozitatea[1]. Desigur, exagerând un pic, am putea pune pe seama personalității lui Mihail şi „enigma sufletului slav", trăsătură atât de frecvent atribuită ruşilor de cei care nu-i pot înțelege. Nu recunoaştem în imaginea lui Mihail nici o anume antipatie românească pentru ruşi, fapt explicabil şi prin deschiderea totală a lui Panait Istrati pentru străinii de tot felul, dar şi pentru Mihail ca om superior cu o cultură enciclopedică, prieten ideal, a cărui apartenență etnică nu are nicio importanță.

Nici când s-a aflat în Rusia Sovietică Panait Istrati n-a fost preocupat de ruşi ca individualități etnice, pe el îl interesau doar proletarii sau conducătorii lor, pe care îi admira sau critica în funcție de opțiunile sau manifestările lor politice.

Prieten al lui Panait Istrati, erou al prozei sale strict autobiografice sau de ficțiune – este dificil de stabilit diferența – Mihail Mihailovici Kazanski este eroul „omniprezent în cea mai mare parte a povestirilor istratiene, ceea ce demonstrează profunzimea urmelor pe care le-a lăsat în sufletul autorului"[2], chiar dacă, strict literar vorbind, personajul Mihail poate fi considerat un eşec[3], fapt recunoscut şi de Istrati însuşi: în romanul *Mihail* „încurcasem grozav realitatea cu visul"[4]. Figura rusului enigmatic „este în mod cert mult idealizată şi destul de probabil în bună parte rod al închipuirii..."[5].

În ciuda acestui lucru, cititorul prozei lui Istrati nu rămâne indiferent la destinul straniului Mihail, încearcând mereu să-i descifreze încâlcitele şi dramaticele meandre.

Bibliografie:

Bălan, Zamfir, *Panait Istrati. Tipologie narativă*, Brăila, Ed. Istros a Muzeului Brăilei, 2001

Iorgulescu, Mircea, *Celălalt Istrati*, Iaşi, Ed. Polirom, 2004

Ivanov, Leonte, *Imaginea rusului şi a Rusiei în literatura română. 1840-1948*, Chişinău, Ed. Cartier, 2004

Kim Song Sou, *Universul operei lui Panait Istrati*, Brăila, Ed. Proilavia, 2010

Mazilu, Dan Horia, *Noi despre ceilalți. Fals tratat de imagologie*, Iaşi, Ed. Polirom,1999

Oprea, Alexandru, *Panait Istrati. Dosar al vieții şi al operei*, Bucureşti, Ed. Minerva, 1976

[1] Ivanov, *op. cit*., p. 19, 44, 46-48 ş.a.
[2] Sou, *op.cit*., p.90.
[3] Vasilescu, *op.cit*., p.152.
[4] Apud Alexandru Oprea, *Panait Istrati. Dosar al vieții şi al operei*, Bucureşti, Ed. Minerva, 1976, p.194.
[5] Iorgulescu, *op.cit.*, p.142.

BDD-A24145 © 2011 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 05:17:21 UTC)

Vasilescu, Florin, *Scriitori printre sirene: Panait Istrati şi Nikos Kazantzakis*, Bucureşti, Academia Română. Fundația Națională pentru Ştiinţă şi Artă. Institutul de lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", 2006

BDD-A24145 © 2011 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 05:17:21 UTC)